

ARKEOLOGISK UTREDNING STEG 1 2020

Johan Klange

VATTENLEDNING TÖNNERSJÖ-PERSTORP

Halland, Halmstads kommun, Tönnersjö och Eldsberga socknar

KULTURMILJÖ HALLAND RAPPORT 2020:86

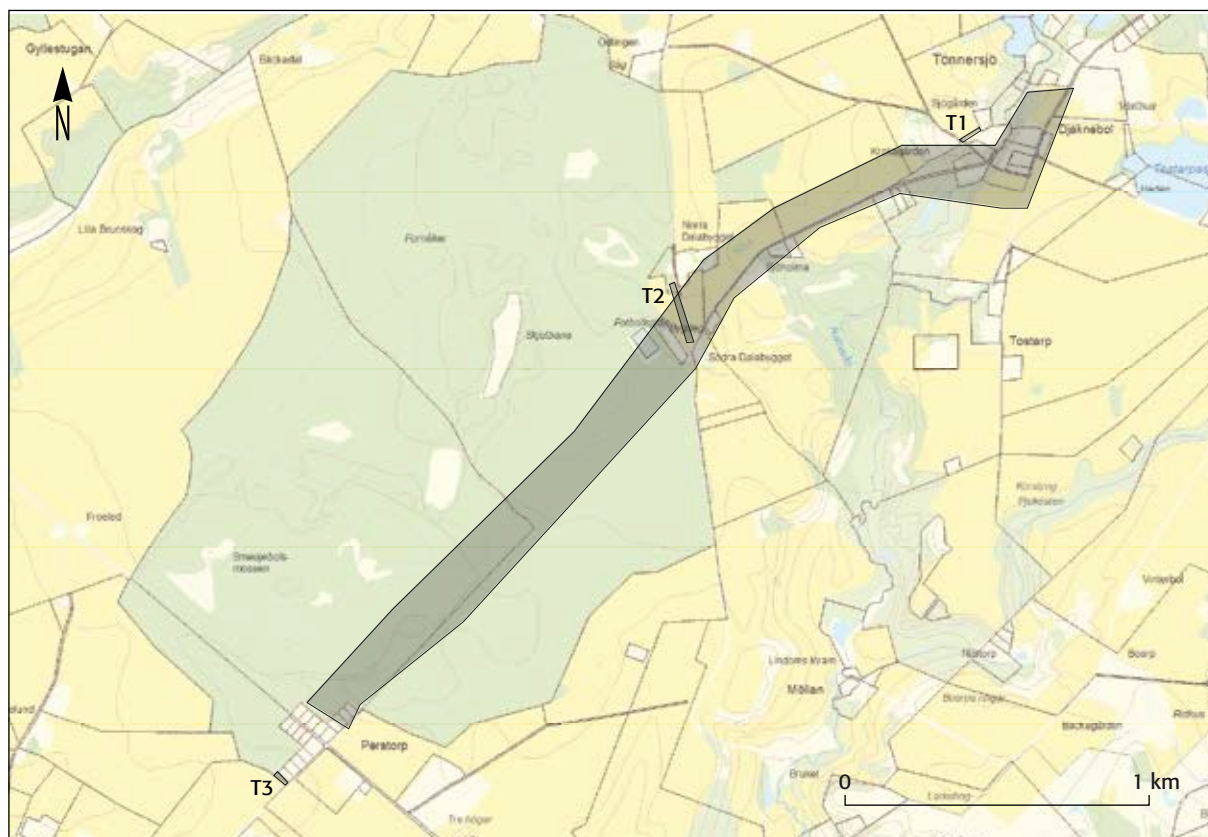
STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland
Uppdragsverksamheten, Halmstad 2020
Arkeologisk utredning 2020
Bild framsida: Stenbro över Alslövsån, foto mot SV.
Foto: Johan Klange. (Fotonr. 2020-65-22).
Grafisk form och layout: Anders Andersson.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.
Ärende nr ms2006/02316.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING.....	5
BAKGRUND	5
Ortnamn och skriftliga källor	5
SYFTE, GENOMFÖRANDE OCH METOD	7
RESULTAT.....	8
Arkiv- och kartstudie.....	8
Område A	11
Område B	13
Område C	15
Område D	15
Område E	16
Område F	17
Område G	17
ÅTGÄRDSFÖRSLAG	17
REFERENSER	18
Litteratur	18
Arkiv	18
Kartmaterial	18
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	19
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2020	24

Figur 1. Utredningsområdet och tilläggsområden (T1-3) markerade på fastighetskartan. Skala 1:100 000 (överst) och 1:25 000 (nederst).

SAMMANFATTNING

Under oktober 2020 utförde Kulturmiljö Halland en arkeologisk utredning steg 1 längs en 4000 meter lång planerad vattenledningssträckning mellan Tönnersjö och Perstorp i Halmstads kommun. Utredningen innefattade dels en arkiv- och kartstudie samt dels en fältinventering. Sammantaget påträffades sju nya arkeologiska objekt inom utredningsområdet vilka utgörs av fyra röjningsrösen, en gårdstomt, en möjlig boplatz och ett möjligt kvarnlag. I övrigt bedömer utredningen att det finns arkeologisk potential för lämningar under mark i anslutning till befintliga fornlämningar samt längs de sträckor där utredningsområdet löper genom öppen mark.

BAKGRUND

Med anledning av att Laholmsbuktens VA planerar en förläggning av spill- respektive dricksvattenledning sträckan Tönnersjö–Perstorp i Tönnersjö och Eldsberga socknar, Halmstads kommun, Hallands län, utförde Kulturmiljö Halland under oktober 2020, en arkeologisk utredning steg 1. Uppdragsgivare var Laholmsbuktens VA och utredningen utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Hallands län (Dnr. 431-3121-2020)

Det aktuella utredningsområdet omfattade en 4000 meter lång sträcka som var mellan 150 och 200 meter bred. Till detta tillkom även tre mindre tilläggsområden (1–3) som var mellan 50 och 200 meter långa och 13 till 21 meter breda (Figur 1).

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Topografi

Utredningsområdet ligger i den sydöstra delen av Halmstads kommun mellan Tönnersjö och Perstorp längs väg 559 och 569 (Figur 1). Området ligger i två socknar med merparten av sträckan inom Tönnersjö socken men där den västligaste delen ligger i Eldsberga socken. Utredningsområdet ligger på Eldsbergaåsens

isälvs sediment och kan sägas följa Alslövsåns övre lopp (SGU). Ån utgör en kommunikativ åder genom landskapet och har sitt upprinningsområde i anslutning till det sjösystem som börjar strax norr om utredningsområdet varefter den skär sin väg söderut genom landskapet till Genevadsån vilken har sitt utlopp i Kattegatt vid Tönnerså. Utredningsområdet ligger på en höjd av mellan 45 och 55 meter över havet i övergångszonen mellan det Sydhalländska slättlandet som löper längs kusten och inlandets skogar som går över i det Sydsvenska höglandet. Området är idag till över hälften täckt av skog, men det finns även stora partier av vall i områdets centrala delar. Inom begränsade delar av området ligger även bebyggelse i form av privatbostäder samt Tönnersjö kyrka med tillhörande kyrkogård. Till sist ligger även ett större grustag under skogen i områdets västra del.

Ortnamn och skriftliga källor

Det äldsta belägget för Tönnersjö socken är från 1450 och namnet är taget från byn med samma namn i anslutning till vilken socknens kyrka även ligger. 1569 omnämns socknen som en annexförsamling till Eldsberga socken vilket sannolikt kan kopplas till förändringar i ägandestrukturer i området i samband med den

danska reformationen 1536 (Sahlgren 1948, 103; Franzen 2002, 79). Ortnamnet Tönnersjö är dock belagt från 1309 och Häradet med samma namn är känt från 1299. Det är dock inte fastställt om häradets namn skall härledas till Tönnersjö kyrkby eller om det bör kopplas samman men Tönnersa som utgjorde häradets tingsplats (Sahlgren 1948: 72, 86).

Gällande enskilda bebyggelseenheter kopplade till Tönnersjö kyrkby så är det äldsta belägget för gården Strömma från 1478, gården Hultabo från 1569 och Sjögården från 1589 (Sahlgren 1948: 105 ff). Inom Tönnersjö kyrkby är även Stommagården belagd från 1550 då den omnämns i Lunds stifts landabok som en prästgård som donerats av änkefrun Maren Larsdotter (Ekström 1985: 73). Donationen skulle vidare kunna vara äldre med tanke på Tönnersjö kyrkas datering till 1100-talet. Från 1646 är även Djäknebolet belagt som ett kronoboställe för klockaren i Eldsberga och Tönnersjö fors (Sahlgren 1948: 104).

Till sist kan även Dalabygget inom Brunskogs ägor nämnas där slutledet -bygget indikerar att det rör sig om ett nybygge som troligen tillkommit under 1600-talet (Sahlgren 1948: 106).

Förutom Tönnersjö kyrkbys med kopplade gårdars ägor ingår även delar av utredningsområdet i Brunskogs och Perstorps utmark. Ortnamnet Brunskog är

belagt från 1370 där dess förled indikerar svedjebruk och dess efterled indikerar att det var beläget i skogsmark (Sahlgren 1948: 103). Perstorp är till skillnad från de andra ortnamnen belagt först 1603 vilket indikerar att det utgjorde ett nybygge från denna tid (Sahlgren 1948: 85).

Fornlämningsmiljö

Fornlämningsmiljön kring utredningsområdet visar främst på lämningar från bronsåldern i form av högar (Figur 2). I Halmstadstrakten finns ett stort antal registrerade högar vilka i regel ligger i visuellt exponerade lägen ovanpå jordar bestående av isälvsediment. Majoriteten av de undersökta högarna i Halmstadstrakten är daterade till den yngre bronsåldern men det finns även exempel daterade till äldre bronsålder samt exempel där sekundärgravar anlagts i högar under förromersk järnålder. Högar kan även ses som indikatorer på andra typer av fornlämningar då det finns exempel på äldre boplatser ovanpå vilka högar anlagts (Skoglund 2005: 149 ff). Vidare har även förromerska härdområden påträffats i anslutning till bronsåldershögar i exempelvis Snöstorps socken direkt öster om Halmstad. Inom eller i direkt anslutning till utredningsområdet ligger fyra högar (Raä Tönnersjö 7:1, 9:1–2 och 38:1).

Figur 2. Utredningsområdet med närliggande fornlämningar (rött) markerade på fastighetskartan. Skala 1:25 000.

Därtill finns en rund stensättning som skulle kunna vara från äldre eller yngre järnålder (Raä Tönnersjö 35:1) och två tresidiga stensättningar (Raä Tönnersjö 18:1–2) som bedömts vara så kallade treuddar vilka normalt bör dateras till vikingatid.

Inom utredningsområdet ligger även en sten med sliprännor (Raä Tönnersjö 19:1) som enligt uppgift skall ha legat 1,8 kilometer söder om dess nuvarande plats vid den norra kyrkogårdsmuren vid Tönnersjö kyrka (KMH). Själva Tönnersjö kyrka är daterad till 1100-talet och är bedömd som en fornlämning (L2018:490) eftersom kulturlager påträffats i anslutning till den.

I närområdet finns till sist två fyndplatser med slagen flinta (Raä Eldsberga 109:1, Tönnersjö 45:1), två områden med fossil åkermark (Raä Tönnersjö 47:1, 52) och en boplatz med fynd från tidigmesolitikum (Tönnersjö 44:1)

Tidigare undersökningar

Två tidigare undersökningar har utförts inom utredningsområdet varav den första utgjordes av en inventering som utfördes 1992 med anledning av en utvidgning av en grustäkt. Inventeringen identifierade ett antal höjdlägen av intresse samt påträffade en tidigare okänd stensättning (Strömberg 1992). De identifierade höjdpartierna grävdes därefter bort i samband med utvidgningen av grustäkten vilket till synes gjordes utan någon ytterligare undersökning, medan området kring stensättningen däremot inte har berörts av detta.

Den andra undersökningen som utförts inom utredningsområdet utgörs av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid anläggandet av en dränering kring Tönnersjö Kyrka. Vid övervakningen bedömdes det att kyrkan har kulturlager kopplat till sig då medeltida raseringslager påträffades (Håkanson 2018).

SYFTE, GENOMFÖRANDE OCH METOD

Syftet med den arkeologiska Steg 1 utredningen var enligt Länsstyrelsens specifikation att ta reda på om fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Mer specifikt var syftet för den aktuella utredningen att genom genomgång av arkiv och kartor samt genom fältinventering lokalisera platser med hög potential för förekomst av idag okända fornlämningar dolda under

mark, vilka vid ett senare tillfälle kan komma att utredas genom provschaktsgrävning inom ramen för arkeologisk utredning Steg 2. Resultaten från den aktuella utredningen skall vidare kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder samt kunna användas som underlag i exploatörens planering.

Den utförda utredningen genomfördes i två steg där det första utgjordes av en byråmässig arkiv- och kartstudie. Därefter utfördes det andra steget av utredningen som utgjordes av en fältinventering. Arkiv- och kartstudien innebar en genomgång av Kulturmiljöregistret, Kulturmiljö Hallands arkiv, Statens Historiska Museers föremåldatabas samt Lantmäteriets historiska kartor över området. Det historiska kartmaterialet lades vidare in i en GIS-databas tillsammans med andra kartskikt så som jordartskartan från SGU, Skogsstyrelsens miljödata och Lantmäteriets fastighetskarta samt Lidar-data. GIS-databasen användes därefter för att söka efter indikationer på lämningar inom utredningsområdet. Under den sistnämnda delen av kartstudien jämfördes även Lidar-data med historiska kartor för att spåra det äldre agrara landskapet.

Utredningens fältinventering utfördes av två arkeologer under en fältarbetsdag den 13 oktober 2020, under bra väderförhållanden. Fältinventeringen innebar att hela utredningsområdet söktes av efter indikationer på lämningar vilka kommer att benämnas som arkeologiska objekt. Påträffade arkeologiska objekt, dokumenterades och deras ungefärliga utbredning mättes in med en NRTK GPS. Fältinventeringen kunde endast göras översiktligt inom delar av utredningsområdet då dessa täcktes med snårskog vilket kraftigt försvårade framkomlighet och visibilitet. För dessa områden besiktigades dock samtliga indikationer som kunde ses i Lidar-datan samt de närmaste 10 metrarna kring båda sidor av väg 269. Då den öppna terrängen utgjordes av vall, äng eller betesmark gjordes till sist inget systematiskt sökande efter fynd då det bedömdes att sådana inte skulle upptäckas vid inventering.

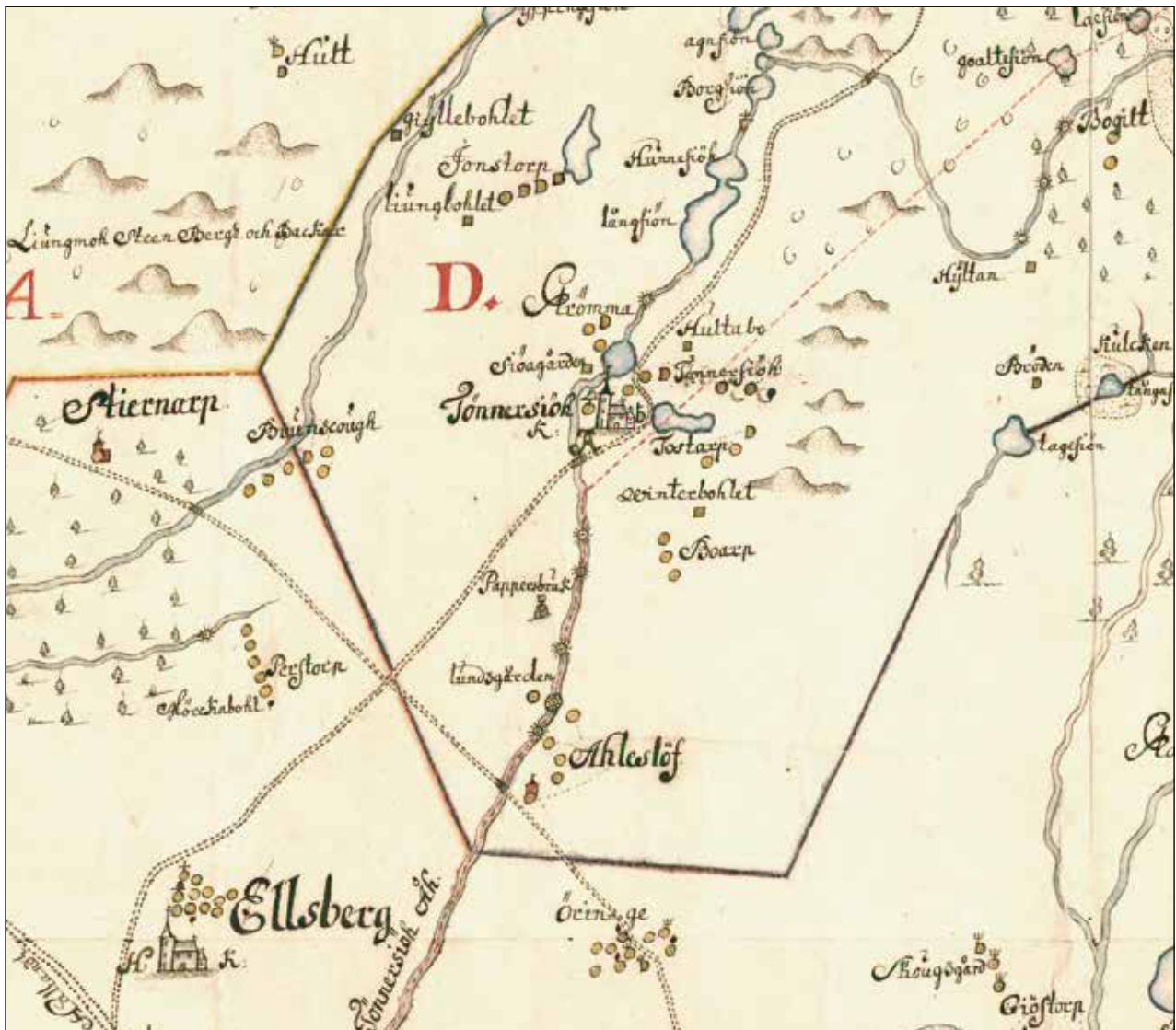
RESULTAT

Arkiv- och kartstudie

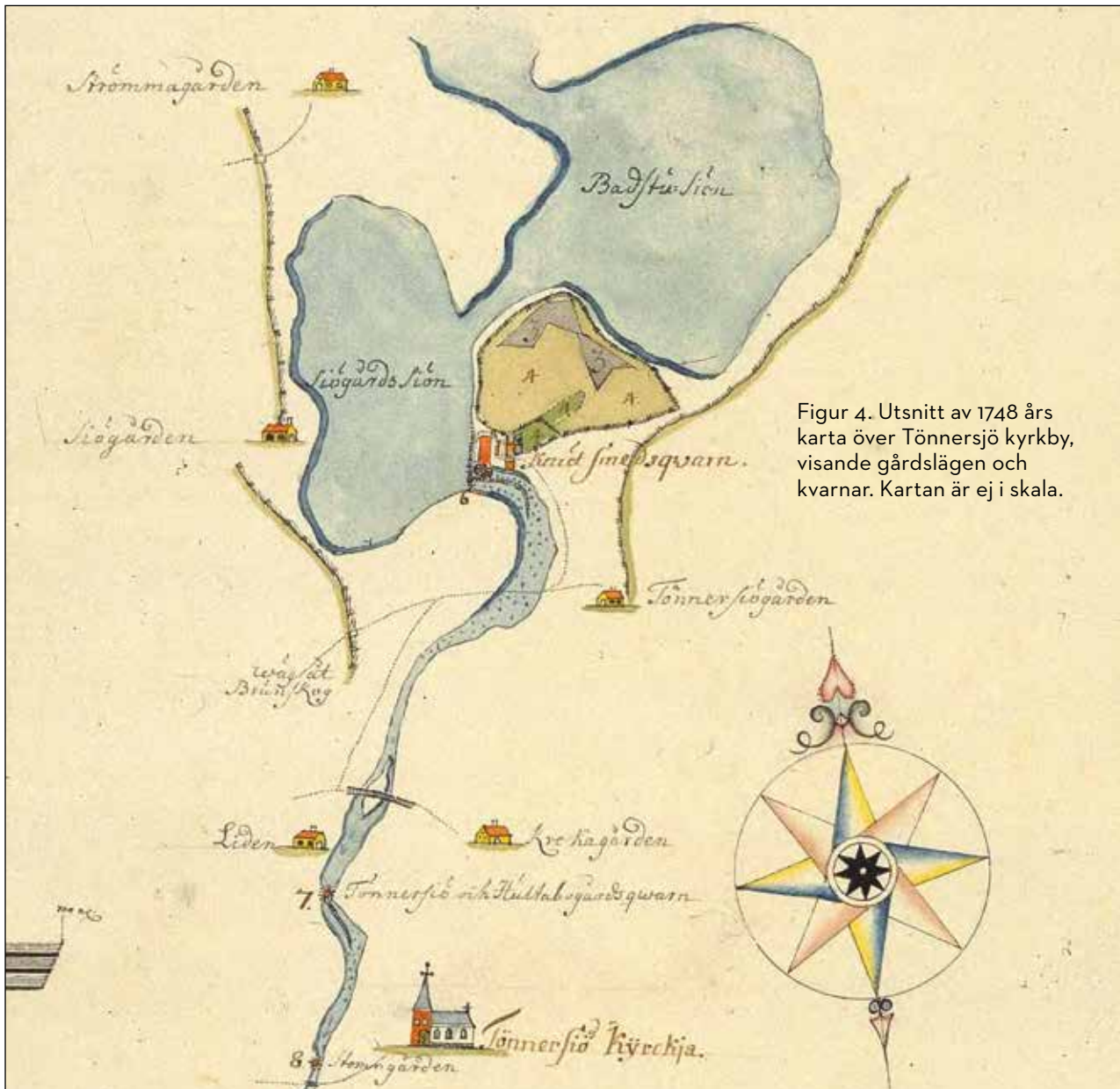
Arkivstudien visade på förekomsten av ett mindre antal fynd från Tönnersjö socken utöver de som är kända via KMR. Fynden ingår i Statens Historiska Museums respektive Hallands Konstmuseums samlingar och visar på aktivitet under senneolitikum, äldre bronsålder, vikingatid och medeltid inom Tönnersjö socken. Tyvärr finns få hänvisningar till var dessa fynd har påträffats men värt att nämna är en avsatsyxa som har påträffats i Tönnersjöhedens kronopark (HM08264), en armring av silver har påträffats på en åker inom säteriet Alslovs

ägor (SHM497) och en sporre av brons har påträffats på slätten vid Tönnersjö kyrka (HM08169). Vidare bör fynden (HM18426) från högen Tönnersjö 39:1 (tidigare Eldsberga 22:1) i Perstorp strax norr om utredningsområdets västligaste del nämnas. Högen grävdes ut 1981 vilket visade på att högen innehöll minst fyra gravar från äldre och yngre bronsålder samt att aktiviteter även skett vid högen under yngre romersk järnålder. Förutom gravgåvor i brons så påträffades även ett textilfragment i en av de äldre gravarna, vilket är ett av få kända halländska exempel på ett sådana fynd (Lundborg 2007: 55 ff).

Kartstudien visade på att bebyggelseutvecklingen inom utredningsområdet kan följas från mitten av

Figur 3. Utsnitt av 1687 års karta över Höks och Tönnersjös häradar visande den västra halvan av Tönnersjö socken och den östra halvan av Eldsberga socken. Kartan är ej i skala men det aktuella utredningsområdet ligger mellan landsvägskorsningen öster om Perstorp och fortsätter längs landsvägen till strax efter Tönnersjö kyrka.

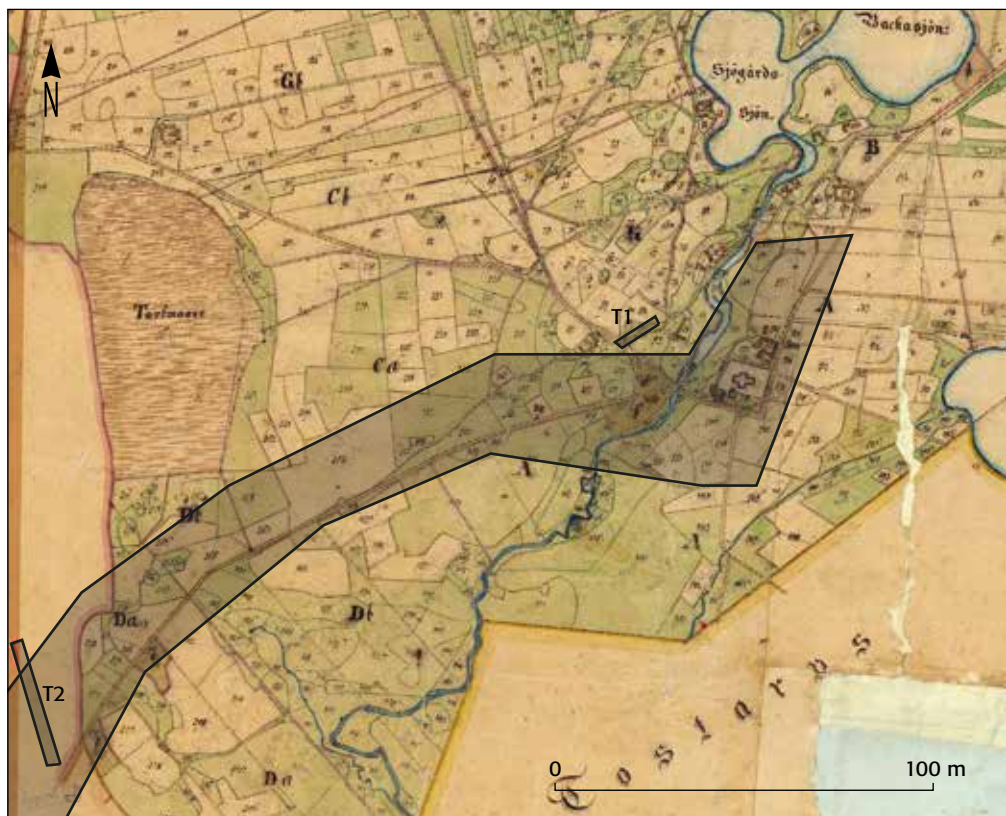

Figur 4. Utsnitt av 1748 års karta över Tönnersjö kyrkby, visande gårdslägen och kvarnar. Kartan är ej i skala.

1600-talet och fram till idag. Den äldsta kartan som användes för analysen utgjordes av Kettil Claeson Felterus karta över Halland från 1650 eller 1651. Kartan är topografisk och visar på byar, säterier och städer, vilket även inkluderar den ungefärliga placeringen av enskilda bebyggelseenheter. För Tönnersjö kyrkbys del visar kartan på en by med spridd bebyggelse innehållande fyra bebyggelseenheter placerade på båda sidor om Alslövsån norr om Tönnersjö kyrka. Ytterligare detaljer kan ses på en karta över Höks och Tönnersjös härader från 1687 (Figur 3). Kartan som är tidstypisk för perioden efter det ständiga knekthålllets införande 1682 visar även på bebyggelseenheter storlek, deras jordnatur och även om hemmanen utgjort något spe-

cificerat boställe. Kartan visar en uppdelning av byn i flera delar där gårdarna Strömman, Sjögården och Hultabo är separerade som ensamliggande gårdar. För den resterande byn visas ett stomhemman det vill säga ett hemman som prästen inte bodde på men som ingick i dennes inkomstbringande ägor, ett klockareboställe det vill säga en djäknegård samt det som sannolikt var gården Tönnersjö. Därtill ses ytterligare en bebyggelseenhet inom byn liggande mellan stomhemmanet och Tönnersjö gård vilket skulle kunna motsvara gårdsläget som idag ligger norr om kyrkan.

Från 1748 finns en karta över Tönnersjös mölla vilket utgjorde en kvarn som låg strax norr om utredningsområdet (Figur 4). Kartan visar vidare på kyrkbyns bebyg-

Figur 5. Utsnitt av 1863 års Lagaskifteskarta över Tönnersjö med utredningsområdet och tilläggsytor markerade med streckade röda linjer. Skala 1:12000.

gelseenheter och de kvarnar som var kopplade till dessa. Gällande bebyggelseenheter kan två nya gårdsnamn ses varav det första är Krokagården som benämner en gård på den östra sidan av Alslövsån mellan Tönnersjö gård och kyrkan. Den andra benämns som Liden och är placerad på den motsatta sidan om ån och mellan dessa löper en bro på kartan. Denna bro går över en mindre ö i ån vilket sannolikt placerar den där väg Tönnersjö S:5 korsar Alslövsån idag. Söder om denna visas två mindre kvarnar varav den södra är placerad strax norr om en bro som löper över ån vid Tönnersjö kyrka. Broläget är troligen oförändrat till idag vilket gör att kvarnläget också kan spåras.

Laga skifteskartan är från 1863 och visar på ett flertal bebyggelseenheter kopplade till fyra gårdar i kyrkbyn vilka utgjordes av Tönnersjö, Stommagården Strömma samt Sjögården (Figur 5). Stommagården placeras på denna karta ut som gården direkt norr om kyrkan och

de övriga ligger kvar på samma positioner som de kunde ses på 1687 års karta. Namnet Krokagården finns kvar men benämner nu en gård på den västra sidan om Alslövsån där byn fått en mer sammanhållen bebyggelse. De fyra huvudgårdarna ligger dock separerade från de övriga bebyggelseenheter vilket gör att bytomten bör ses som att ha en spridd eller agglomererad bebyggelse före 1850. På kartan ses även för första gången Dala-bygget inom Brunsbogs ägor.

Mindre förändringar kan till sist även ses på kartor från 1900-talet, varav den häradsökonomiska kartan från 1919–25 visar på en utflyttning av gårdar från Perstorp under slutet av 1800-talet till utkanterna av byns inägomark. Ytterligare mindre förändringar kan även ses på den Ekonomiska kartan från 1967 som i stort speglar dagens bebyggelse.

Delområde	Berörda fastigheter	Kända lämningar (KMR-nr)	Ark. objekt	Naturvärden och övriga kulturmiljövärden
A	Tönnersjö 1:5, 1:9, 1:14, 1:16, 1:17, 8:1, S:3, S:4, S:5 Tönnersjö Djäknebol 1:7, 1:8	L1996:2767, L2018:490	1, 2, 3, 4, 5	Områdets kant mot Alslövsån är en del av riksintresse 13019. Tönnersjö S:5 utgör längs kyrkogårdsmurens södra sida av en äldre oförändrad väg
B	Sjögården 1:2, 1:3 Tönnersjö 1:5, 1:9, 1:12, 1:14, 1:16, S:5 Tönnersjö Djäknebol 1:8	-	6	Alslövsån är del av riksintresse 13019. Tönnersjö S:5 utgör en äldre och i stora delar oförändrad vägbank och stenbron över Alslövsån är sannolikt uppförd under andra halvan av 1800-talet.
C	Sjögården 1:2, 1:3, S:1, S:5 Tönnersjö 1:13, 2:9 Tönnersjö Djäknebol 1:8	L1996:3389, L1996:3390	7	Ingår i vattenskyddsområde Tönnersjö (NVR-ID 2005055). Tönnersjö S:5 utgör en äldre och i stora delar oförändrad vägbank.
D	Perstorp 22:3 Tönnersjö 1:6, 1:10, 1:11, 3:6, 3:7, 3:8, 5:1, S:5	L1996:2836, L1996:3450	-	Ingår i vattenskyddsområde Perstorp VV (NVR-ID 2005056). Nyckelbiotop söder om Sjöholma längs väg 569
E	Brunskog 4:1, 15:1, 15:2, 17:1 Perstorp 22:3	-	-	Ingår i vattenskyddsområde Perstorp VV (NVR-ID 2005056).
F	Brunskog 1:4, Perstorp 22:3	L1996:3303, L1996:3589, L1996:3738	-	Ingår i vattenskyddsområde Perstorp VV (NVR-ID 2005056).
G	Perstorp 25:1, 30:1, 30:4, 30:5, 30:6	-	-	Ingår i vattenskyddsområde Perstorp VV (NVR-ID 2005056).

Tabell 1. Utredningens delområden med information om vilka fastigheter, fornlämningar, arkeologiska objekt och eventuella ytterligare natur eller kulturhänseenden kopplade till dessa.

Fältinventeringen

I samband med fältinventeringen delades utredningsområdet in i sju delområden (Område A–G) baserat på topografi och den huvudsakliga markanvändningen. Områdena följer utredningsområdets sträckning från norr till söder (Tabell 1, Figur 10–12).

I texten nedan kommer först topografin inom varje område att beskrivas inklusive miljö- och kulturhänseenden som ligger utanför fornminneslagen. Därefter kommer eventuella nya arkeologiska objekt som påträffats i samband med den aktuella utredningen att beskrivas.

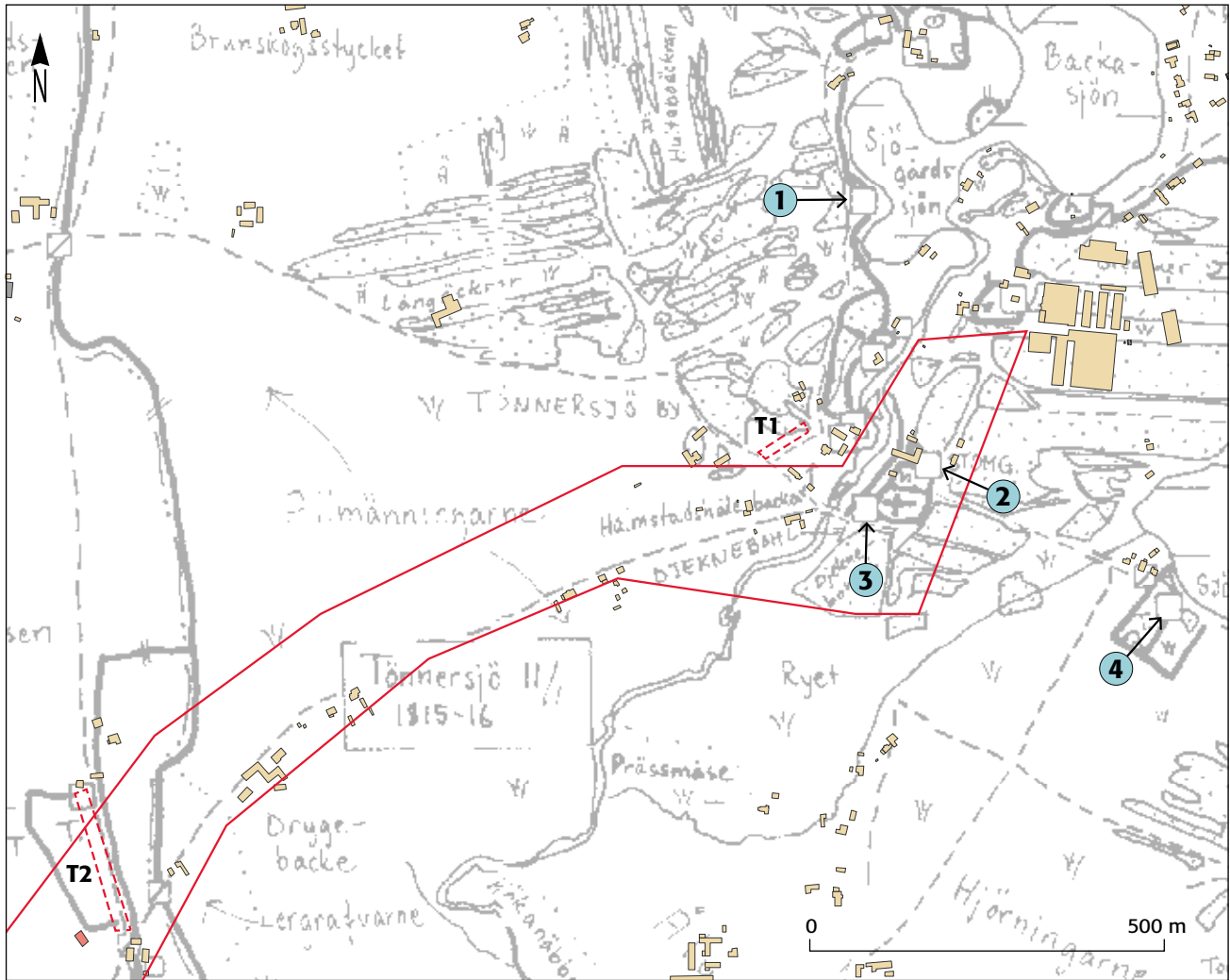
Varje område kommer till sist att ges en arkeologisk bedömning i fråga om potentialen för fornlämningar som inte syns ovan mark.

Gälande bedömningen av historiska gårds- eller bytomter har utredningen utgått från analysen av det historiska kartmaterialet vilken visar på att bebyggelsen inom Tönnersjö kyrkby är att se som spridd eller agglomererad. Vilket innebär att samtliga av byns bebyggelseenheter eller merparten av dessa låg separerade från varandra. Detta gör att enskilda bebyggelseenheter som kan beläggas som äldre än 1850 och är varaktigt över-

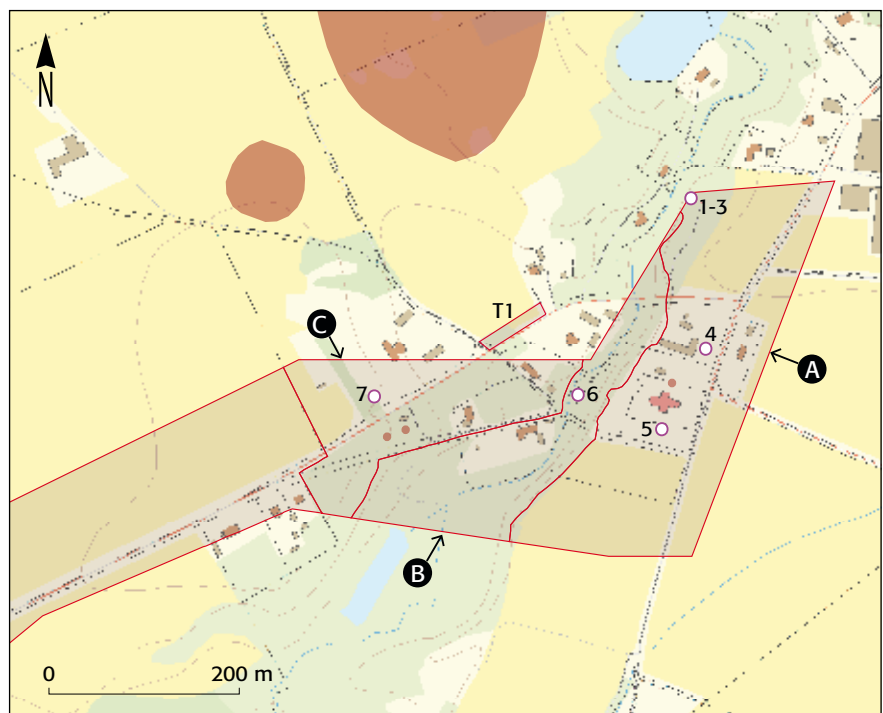
givna är att ses som enskilda fornlämningar av typerna gårdstomt eller lägenhetsbebyggelse. För Kyrkbyns del innebär detta att två gårdslägen samt en lägenhetsbebyggelse är att ses som varaktigt övergivna. De tre utgörs av Sjögårdens äldsta kända läge inom fastigheten Sjögården 1:3, Stommagårdens ursprungliga läge som numera är varaktigt övergiven och i förfall samt Djäknebolet som idag täcks av den sydvästra delen av Tönnersjö kyrkas kyrkogård (Figur 6). Av dessa tre ligger Sjögården utanför det aktuella utredningsområdet och Djäknebolet har bedömts kunna inordnas under fornlämningen KMR:L2018:490 som utgörs av kyrkan med tillhörande kulturlager.

Område A

Område A utgörs av de delar av utredningsområdet som ligger i flack mark på den östra sidan av Alslövsån (Figur 7). Inom området påträffades fem nya arkeologiska objekt (1–5) vilka utgjordes av tre röjningsrösen, en historisk gårdstomt samt ett möjligt boplatsläge. Historiskt sett har området utgjorts av inägor kopplade till gårdarna Tönnersjö och Stommagården men

Figur 6, Historiskt kartöverlägg för utredningsområdets östra del med modern bebyggelse (beige) och med utredningsområdet (röd kontur) samt tilläggsytorna T1 och T2 (röd streckad kontur). Gårdslägen på kartan utgörs av tomma kvadrater och om modern bebyggelse saknas eller är övergiven inom dessa kan detta indikera att de utgör fornlämningar av typen lägenhetsbebyggelse eller gårds/bytomt. Inom det aktuella kartan gäller detta för Sjögården (1), Stommagården (2) och Djeknebohlet (3) samt även möjligen för Sjöstugan (4). Skala 1:10 000.

Figur 7. Fornlämningar och arkeologiska objekt inom delområdena A-C markerade ovanpå fastighetskartan. Skala 1:8000.

även Djäknebolet låg inom området. Väster om område A sluttar terrängen brant ned mot Alslövsån vars dalgång utgör en del av riksintresse (13019). Stora delar av landskapet är oförändrat sedan 1800-talet och flera vägsträckningar är att ses som ursprungliga vilket särskilt gäller väg Tönnersjö S:5 som inte har belagts med asfalt. Den moderna markanvändningen inom området utgörs av trädplanteringar, vall, äng, privata tomter och kyrkogårdsmark. Inom område A Gällande den generella arkeologiska potentialen för Område A får denna ses som hög då det ligger i ett krönläge, på jordbruksmark och att förmoderna kommunikationsstråk har passerat genom området. Tönnersjö kyrkas placering inom område A bör även ses som en indikator för dess höga arkeologiska potential.

Arkeologiska objekt 1–3

Röjningsrösen -Övriga kulturhistoriska lämningar

Tre röjningsrösen eller snarare ansamlingar av röjningssten påträffades inom den nordvästra delen av område A inom fastigheten Tönnersjö 1:14 (Figur 7). Objekt 1 (2T234) var närmast runt till formen med en diameter på 2,5 meter och en höjd på 0,1 meter. Objekt 2 (2T238) var oregelbundet till formen och var 8 meter långt, 2 meter brett samt 0,1 meter högt. Objekt 3 (2T241) närmast runt till formen med en diameter på 3 meter och en höjd på 0,1 meter. Samtliga av odlingsrösen utgjordes vidare av 0,1–0,2 meter stora odlingsstenar samt mindre mängder tidigmodernt tegel.

Arkeologiskt objekt 4

Gårdstomt -Fornlämning

Inom tomten Tönnersjö 1:16 som tidigare haft namnet Stommagården står det sedan mitten av 1900-talet tre ekonomibyggnader som använts för boskapsskötsel (Figur 7). Byggnaderna är numera varaktigt övergivna och håller på att förfalla. I det historiska kartmaterialet kan den gård som låg på platsen dock spåras tillbaka till 1687 och det är vidare sannolikt att detta är den gård som omnämns som donerad till kyrkan redan 1550 (Ekström 1985: 73). Den äldsta kartan som visar på gårdens byggnader är från 1863 och visar då en för Halland typisk kringbyggd gårdsmiljö med en mindre byggnad norr respektive söder därom (Figur 5 och 8).

Det är vidare sannolikt att en del av dessa byggnader är de som ses på den Häradsekonomiska kartan från 1919–25 och bestod då av en u-formad gårdsstruktur vilken idag även kan ses som svaga förhöjningar i en gräsmatta väster om väg 563. En av de moderna byggnaderna har även återanvänt en äldre husgrund i sin västra vägg.

Den återanvända husgrunden utgörs av tuktade naturstenar i upp till tre varv som sammanfogats med kalkbruk. Avsaknaden av borrhål i stenarna indikerar även en datering till tiden före mitten av 1700-talet (Figur 9).

Arkeologiskt objekt 5

Boplatsläge och äldre vägbank -Möjlig fornlämning

Strax söder om Tönnersjö kyrka finns en förhöjning i terrängen inom fastigheten Tönnersjö 1:9 (Figur 7). Förhöjningen är även placerad i krönläge ovanför både Alslövsån västerut och en sydsluttning vilket gör objektet till ett möjligt boplatsläge. 1863 års karta visar vidare att vägen söderut från Tönnersjö löpte i anslutning till förhöjningen vilket även skulle kunna innebära att den utgör resterna av en äldre vägbank.

Område B

Område B utgörs av Alslövsån och dess brant sluttande dalgång. Inom området påträffades ett nytt arkeologiskt objekt (6) vilket utgjordes av ett möjligt kvarnläge. Gällande naturvärden så ingår Område B i riksintresset 13019 och delar av området ingår även i vattenskyddsområdet Tönnersjö (Figur 7). Delar av området är oförändrat sedan 1800-talet vilket inkluderar, äldre vägsträckningar, en stenbro som leder över Alslövsån och lägen där mindre kvarnar kan ses i det historiska kartmaterialet. Gällande den idag stående stenbron är denna sannolikt uppförd under andra halvan av 1800-talet då den är byggd med sprängsten (se framsida). Den moderna markanvändningen inom området utgörs av skog inklusive sumpskog samt privata tomter. Den generella arkeologiska potentialen för Område B är mindre hög än övriga områden kopplade till Tönnersjö bys inägor med undantag för äldre kvarnlägen.

Figur 8. Lutningsrelief med idag stående byggnader (beige), fastighetsgränser och vektoriserade byggnader tillhörande Stommagården på 1863 års karta i grönt. Skala 1:1500.

Figur 9. Tidigmodern husgrund tillhörande den äldre Stommagården som återanvänts som den västra väggen i en numera övergiven byggnad inom fastigheten Tönnersjö 1:16. Foto mot OSO av Jonas Carlsson. (Fotonr. 2020-65-03).

Arkeologiskt objekt 6

Kvarnläge -Möjlig fornlämning

Utifrån det historiska kartmaterialet har ett kvarnläge liggande på en liten ö i Alslövsån prickats in. Kvarnläget kan ses på 1748 och 1863 års karta (Figur 7), vilket gör att den bör ses som en fornlämning. Vid inventeringen kunde dock inga lämningar lokaliseras okulärt.

Område C

Område C utgörs av utredningsområdets delar som kan kopplas till Tönnersjö kyrkbys inägor på den västra sidan om Alslövsån (Figur 7). I området ingår även Tilläggsyta 1 och både det samt område C i övrigt ingår i vattenskyddsområdet Tönnersjö (NVR-ID 2005055). Inom området påträffades ett nytt arkeologiskt objekt (7) vilket utgjordes av ett röjningsröse. Stora delar av det historiska landskapet är bevarat inom Område C med gårdslägen och vägbankar vilka kan ses på 1863 års karta, vilket särskilt kan ses för väg Tönnersjö S:5 vars vägbank är oförändrad. Den moderna markanvändningen inom området utgörs av hästhagar, vall,

äng och privata tomter samt även av en mindre yta med skog. Den generella arkeologiska potentialen för Område C är lägre än för område A men det bedöms ändå som möjligt att lämningar kan påträffas under mark och i områdets västra del ligger även två stensättningar i form av trehörningar vilka skulle kunna indikera att ytterligare gravar kan finnas i närområdet.

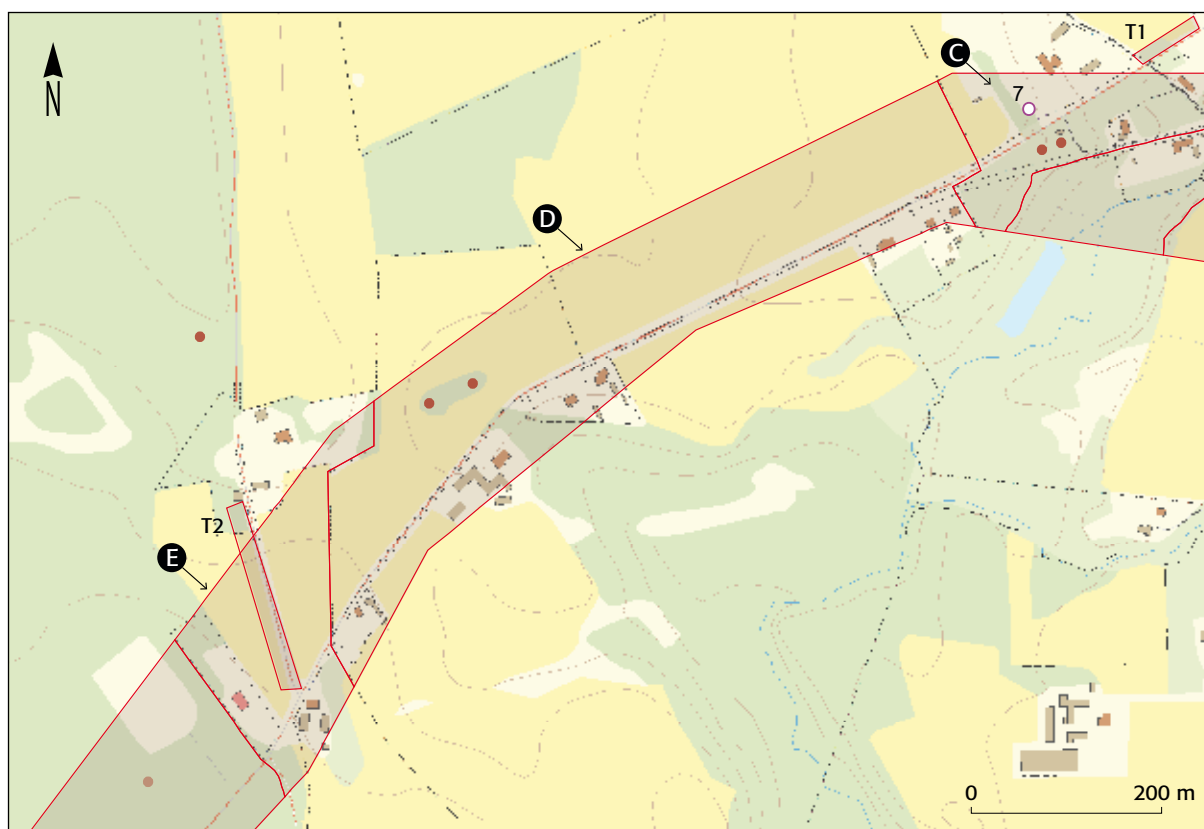
Arkeologiskt objekt 7

Odlingsröse -Övrig kulturhistorisk lämning

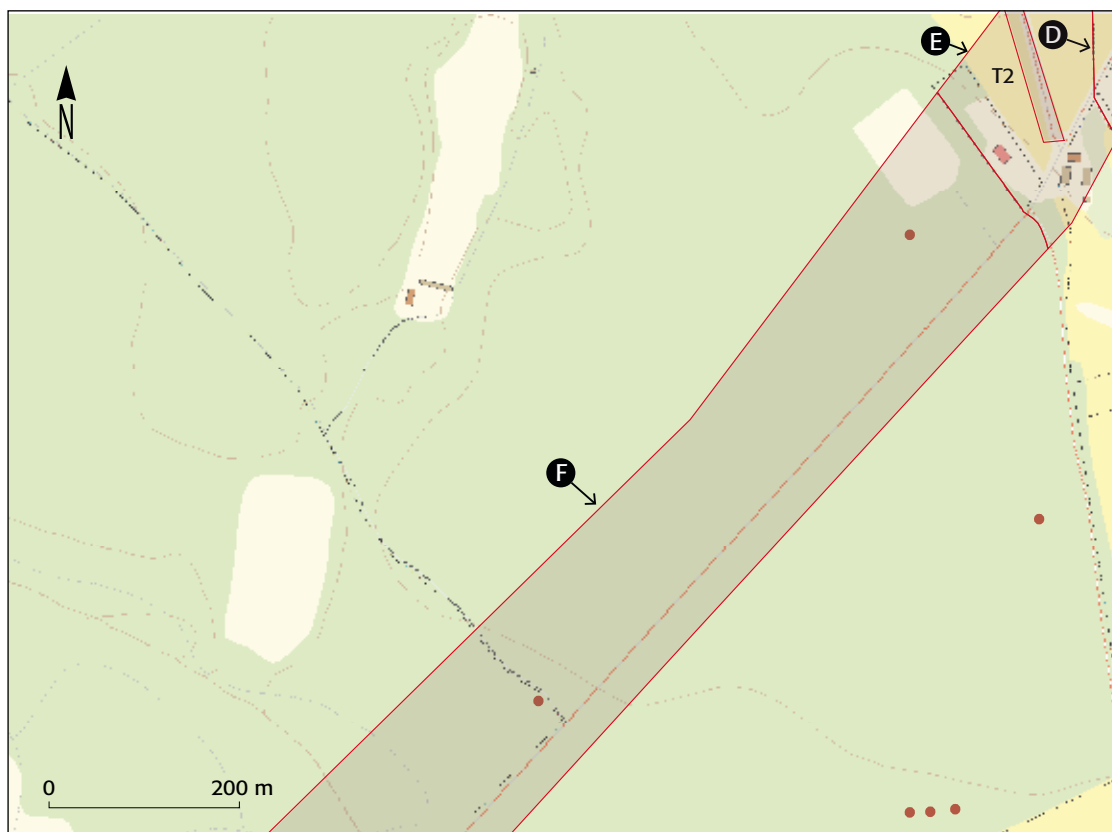
Inom fastigheten Tönnersjö 2:9 påträffades ett närmast runt röjningsröse (Figur 7). Röset var övertorvat och hade en diameter på 3,5 meter samt en höjd på 0,2 meter. Stenmaterialet i röset utgjordes av 0,2 meter stora stenar och det kan inte uteslutas att det tillkommit i modern tid.

Område D

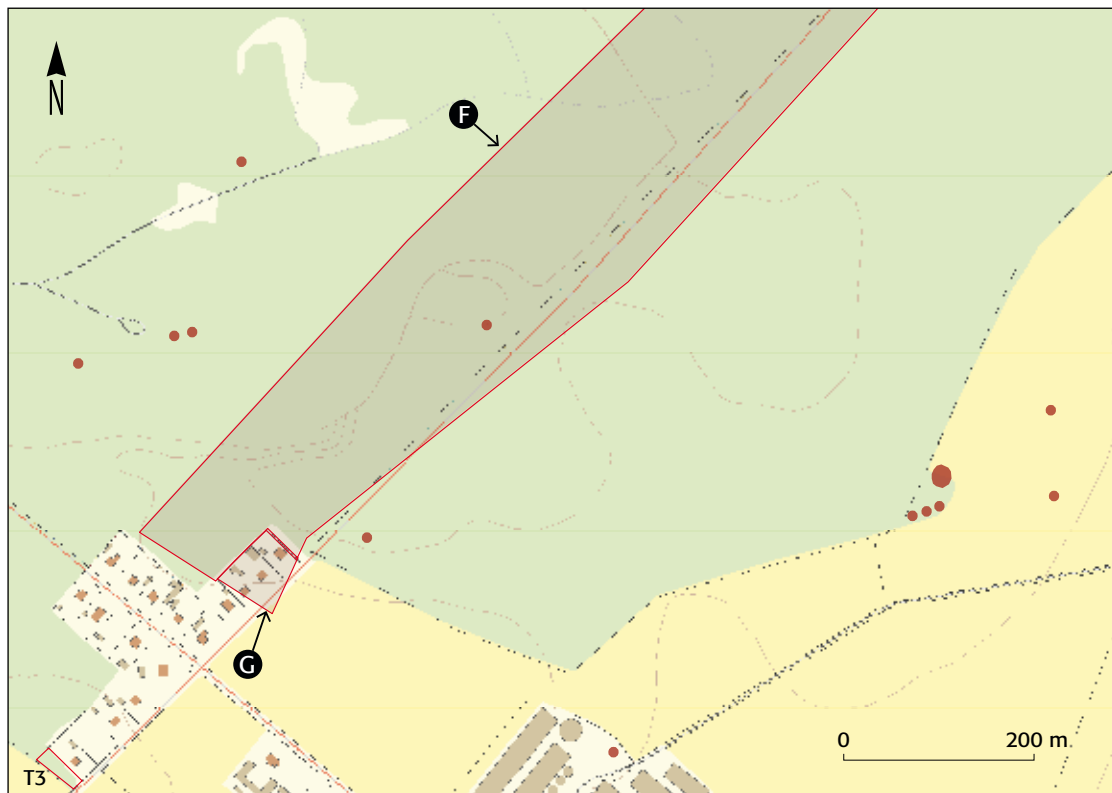
Område D utgörs av öppen terräng som historiskt sett utgjorts av Tönnersjö kyrkbys allmänningar (Figur 10). Området ingår i vattenskyddsområdet Tönnersjö

Figur 10. Fornlämningar och arkeologiska objekt inom område C-E markerade ovanpå fastighetskartan. Skala 1:8000.

Figur 11. Fornlämningar och arkeologiska objekt inom den norra delen av område F markerade ovanpå fastighetskartan. Skala 1:8000.

Figur 12. Fornlämningar och arkeologiska objekt inom den södra delen av område F och område G markerade ovanpå fastighetskartan. Skala 1:8000.

NVR-ID 2005055 och den södra kanten av delområdet vid Sjöholma ingår i en nyckelbiotop kopplat till en källa. Den moderna markanvändningen inom området utgörs främst av vall men även av ett par privata tomter. Två fornlämningar i form av högar ligger placerade i den västra delen av området och läget utmed en äldre vägsträckning gör att det finns potential för arkeologiska lämningar under mark.

Område E

Område E utgörs av öppen terräng som historiskt sett varit kopplat till bebyggelseenheten Dahlabygget (Figur 10). Till området hör även Tilläggsyta 2 och båda ingår i vattenskyddsområdet Perstorp VV (NVR-ID 2005056). Den moderna markanvändningen utgörs av trädplanteringar, vall och privata tomter. Området har en lägre arkeologisk potential då det inte finns några källor om bebyggelse kopplat till området före den tidigmoderna perioden men dess relativa närhet till gravhögar gör att lämningar under mark inte kan uteslutas.

Område F

Område F utgörs av skogsterräng som historiskt sett utgjort byarna Brunskogs och Perstorps utmarker (Figur 11, 12). Dessa utmarker har utgjorts av skogs och myrmark vilket ortnamn så som Smedjebolsmosen vittnar om. Området ingår i vattenskyddsområdet Perstorp VV (NVR-ID 2005056) och inom området finns bland annat spår av istiden i form av en dödisgrop (SGU). Den moderna markanvändningen av området utgörs av skog vilken även täcker en numera nedlagd grustäkt i områdets nordvästra del. Utifrån ett arkeologiskt perspektiv är området främst av intresse då ett flertal högar samt stensättningar ligger inom skogsområdet. Hade det funnits äldre våtmark inom området hade dessa vidare varit av stort arkeologiskt intresse men då ingen sådan är känd så är det endast ytor i närheten av kända gravar som anses ha arkeologisk potential.

Område G

Område G utgörs av privat tomtmark tillhörande ett villaområde som anlades under mitten av 1900-talet inom utredningsområdets västligaste del (Figur 12). Till området hör även Tilläggsyta 2 och båda ingår i vattenskyddsområdet Perstorp VV (NVR-ID

2005056). Förutom privat tomtmark utgörs även en mindre del av området av skog och åker. Ytorna inom område G har i sig låg arkeologisk potential men den relativa närheten till gravhögar gör att åkermarken och skogen norr och öster om området har desto högre potential.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Kulturmiljö Halland förordar en utredning steg 2 av de ytor som kommer att påverkas direkt av anläggandet av vattenledningen inom områdena A, B, C och D samt av ytor som ligger i anslutning till befintliga fornlämningar inom område E och F. Detta motiveras genom att det finns arkeologisk potential för att påträffa arkeologiska lämningar under mark i dessa områden. Område G förordas att undantas i dess helhet så till vida att inte nya områden inom åkermark kommer att beröras av arbetsföretaget.

REFERENSER

Litteratur

- Ekström, S.-E. 1985. Eldsberga och Tönnersjö kyrkor. *Eldsberga: Eldsbergabygdens hembygdsförening*. Eldsberga.
- Håkansson, A. 2018. Tönnersjö kyrka, Halland, Halmstad kommun, Tönnersjö, Tönnersjö 8:1. Arkeologisk schaktningsövervakning. Kulturmiljö Halland.
- Lundborg, L. 2007. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland: Del 2: Halmstads, Hylte och Laholms kommuner: under åren 1971–2001*. Halmstad: Kulturmiljö Halland.
- Sahlgren, J. 1948. *Ortnamnen i Hallands län: Del 1: Bebyggelsenamnen i södra Halland*. Uppsala.
- Skoglund, P. 2005. *Vardagens landskap: lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur*. Lund.
- Strömberg, B. 1992. Brunskog 1:4, Eldsberga socken. Arkeologisk utredning 1992. Hallands läns museer. Uppdragsverksamheten Halmstad 1992. Arkivrapport.

Arkiv

- HM- Hallands Konstmuseum, samlingar
- KMR/FMIS (RAÄ-nr.)- Fornsök
- KMH- Kulturmiljö Halland, arkiv
- SGU- Sveriges Geologiska Undersökning, kartgenerator.
- SHM- Statens historiska museums, samlingar
- Skogsstyrelsen, skogens pärlor

Kartmaterial

Krigsarkivet

- 1651–1652. *Special Landkort och Geographisk Afrittningh öffuer Hallandh med des Situation och Beskaffenheet*. Kertil Claeson Felterus. Halland, generalkartor, K0002996_00001.
- 1691 (1687). *Geographisc Delineation och Beskrifningh öfwer 2:ne Häradar utij Provincien Hallandh, Lahollms Läähn, Hööks och Tönnersjö Härad*. Halland, detaljkartor, SE/KrA/0400/16B/004.

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1863. *Laga skifte*. Halland, Halmstad kommun, 13-tön-33.

Rikets allmänna kartverks arkiv

- 1919–25. *Häradsekonomiska kartan*. Trönninge J112-2-63.
- 1919–25. *Häradsekonomiska kartan*. Tönnersjö J112-2-64.
1967. *Ekonomiska kartan*. Eldsberga J133-4C5f69.
1967. *Ekonomiska kartan*. Tönnersjö J133-4C6g69.

Lantmäteristyrelsens arkiv

1748. *Geometrisk avmätning*. Jakob Kanter. Hallands län, Tönnersjö socken, Tönnersjö nr 1–4, M74-36:1.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-3121-2020
Eget dnr:	2020-189
Uppdragsgivare:	Laholmsbuktens VA
Utförandetid:	Fältinventeringen utfördes under en fältarbetsdag den 13 oktober 2020
Personal:	Johan Klange, Jonas Carlsson
Höjdsystem:	RH 2000
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Undersökt yta:	Fältinventeringen omfattade en ursprunglig yta på 550 960 m ² , till detta tillkom Tilläggsytor på sammanlagt 2540 m ² .
Dokumentation:	Samtliga schakt och anläggningar är inmätta digitalt inom ramen för Intrasis Version 3.0 (T_nnersj_2020189U). Allt arkivmaterial förvaras i Kulturmiljö Hallands arkiv, Halmstad. Foton har filmnummer: 2020-65:1-26.
Fynd:	Inga fynd påträffades vid utredningen
Datering:	Bronsålder till Tidigmodern tid.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2020

2020:01	Lögnäs Skummeslöv RAÅ 39 och 41, Ark. slutundersökning.
2020:02	Nio fornlämningar längs Suseån, Ark. förundersökning.
2020:03	Ett hål i Hamngatan, Halmstad, Ark. schaktningsövervakning
2020:04	Boplatsskiktet fr. tidigneolitikum och romersk järnålder invid bronsåldershögen Kvibille RAÅ 35:1
2020:05	Medeltida lämningar i Storgatan, Halmstad
2020:06	Dagsås kyrka, textiltförvaring och åtgärder i sakristian
2020:07	Dagsås kyrka, nytt styrsystem
2020:08	Rosentfredsskolan uthus, Folkskolan 1, antikvarisk förundersökning
2020:09	Landa kyrka, nytt styrsystem
2020:10	Landa kyrka, belysning
2020:11	Grev Kristoffer 13, antikvarisk förundersökning inför renovering
2020:12	Grunnarp 3:12. Underlag inför tillståndsansökan för ändring av byggnadsminne.
2020:13	Trönninge 7:47 Förenklad ark. utredningsrapport
2020:14	Vattenledning Åled-Oskarström, Enslövs socken. Ark. utredning, steg 1.
2020:15	Veddige kyrka, invändig ändring, antikvarisk konsekvensbeskrivning
2020:16	Lindbergs kyrka, framtagna av bemålat bräddtak, antikvarisk förundersökning
2020:17	Enslövs kyrka begravningsplats, Ark. utredning inför utökande av Enslövs kyrkas gravplats.
2020:18	Senmedeltida odlingshorisonter, en stenläggning och nyare tids avfall. Halmstad. Ark. förundersökning och undersökning.
2020:19	St Laurentii kyrka. Utvändig renovering
2020:20	Trönninge 2:62 Vinbergs socken, Ark. utredning.
2020:21	GC-väg mellan Vinberg och Bergagård. Ark. utredning.
2020:22	VA-ledning Efra kyrkby-Långasand Ark. förundersökning och slutundersökning.
2020:23	Knobesholms tunnbinderi.
2020:24	Övraby - Det äldsta Halmstad. Ett medeltidsarkeologiskt forskningsprojekt.
2020:25	Hyltebruks kyrka, Utvändig renovering
2020:26	Tönnersjö kyrka, Renovering av fönster
2020:27	Nybyggnation hästgård Risarp Harplinge. Ark. utredning.
2020:28	Förundersökning i avgränsande syfte Skrea 110, Ark. förundersökning.
2020:29	Boplatsskiktet och härdområden. Trönningenäs, Lindbergs socken. Ark. förundersökning av L2018:392, L2018:820, L2018:821, L2018:822.
2020:30	Kyrkogårdarnas historia, vård och underhåll, bilaga till kulturhistoriska inventeringar i Falkenbergs pastorat
2020:31	Inventering inför planerad deponi. Varbergs kn, Veddige sn. Ark. inventering
2020:32	Jutanområdet, Antikvarisk förundersökning
2020:33	Planområde Himle och Fun City, Spannarps socken, Ark. utredning
2020:34	Utredning inför GC-väg utmed väg 613 mellan kustvägen och Harplinge samhälle. Harplinge socken, Ark. utredning.
2020:35	Söndrums församlingsgård, antikvarisk förundersökning
2020:36	Efterunders. och återställning av plundringsskikt intill Krokstenen, Örelid. Laholm, Tjärby sn, Ark. efterundersökning.
2020:37	Skottorps slott. Restaurering
2020:38	Kristineheds manbyggnad. Kulturhistorisk utredning
2020:39	Laholm RAÅ 142, Laholms stad, Lagaholm 4:1, RAÅ 19:1, RAÅ 142:1, Ark. schaktningsövervakning
2020:40	Krutkällargången, Halmstad kommun och stad, Bastionen Norre Katt, RAÅ 33:1, Ark. schaktningsövervakning
2020:41	Kv Jungfrun, Oxen och Hästtorget, Laholm. Förslag till planbestämmelser.

2020:42	Spannarp Östra, Spannarps socken, Ark. utredning
2020:43	Fem provborrhål inom Österskans. Halmstad kommun, Österskans 1 och Halmstad 6:31. Ark. kontroll.
2020:44	Arkeologisk utredning inom Tofta 2:2. Varbergs kommun.
2020:45	Apelviksgården, omläggning av stråtak. Antikvarisk medv.
2020:46	Professorn 7, Hotell Gästis i Varberg, Antikvarisk förundersökning
2020:47	Folkvandringstid, Vendeltid & Vikingatid, Kvibille 21:1, Ark. förundersökning
2020:48	Boplatsskiktet i Hasslöv, Hallands län, Laholms kommun, Hasslövs socken, Ark. utredning
2020:49	Gravar och boplatser invid Kistinge deponi, Eldsberga socken, Ark. utredning
2020:50	Villa Örnvik, Eketånga 2:71, Halmstad, Antikvarisk förundersökning.
2020:51	Kvarnadal i Sällstorp, Vård- och underhållspan
2020:52	Landa kyrka, mögelsanering
2020:53	Societetshuset i Varberg, antikvarisk konsekvensutredning
2020:54	Långanskogen, vård- och underhållspan
2020:55	Göingegårdens smedja, Antikvarisk förundersökning
2020:56	Falkenbergs stadshus, ändring av ventilation
2020:57	Ny spillvattenledning i Skrea. Ark. utredning
2020:58	Lugnarhögen, renovering av gravhögen och stuga
2020:59	Boplatsskiktet inom Altona 2:1 och 4:34. Ark. utr.
2020:60	Odlingen, Tönnersjö 4:2, Dokumentation inför rivning
2020:61	Excellensen 2, Fasad- och markförändring
2020:62	Arkeologisk utredning av Boberg 8:27
2020:63	Arkeologisk utredning av fastigh. Mellby 5:44 i Södra Mellby, Laholms kommun
2020:64	Landeryds godsmagasin, underlag inför renovering
2020:65	Hunnestad 5:24 och 5:13. Ark. utr.
2020:66	Svenstorps mejeri. Renovering av fönster, etapp 2.
2020:67	Vinbergs prästgård, renovering av fasad
2020:68	Nya fornlämningar på Galgberget, Halmstad stad, Ark. utr.
2020:69	Österskans, Halmstad. Ark. förundersökning
2020:70	Nösslinge kyrka, klimatanpassing
2020:71	Nösslinge kyrka, borttagande av bänk
2020:72	Lugnarhögen inför renovering, Hasslöv socken, Ark. undersökning
2020:73	Bårarps stenbrott, Steninge och Rävinge. Ark. fältinventering
2020:74	Knäreds kyrka, ommålning av utvändiga snickerier
2020:75	Vippentorpet, omläggning av halmtak
2020:76	Frillesås-Rya 4:17, Frillesås socken, Ark. utr.
2020:77	Slätteryds byskola, takrenovering mm.
2020:78	Centralstationen i Halmstad, färgundersökning
2020:79	Lindbergs kyrka, exteriör och interiör restaurering
2020:80	Lindbergs kyrka, bemålat bräddtak
2020:81	Färjeterminalen i Varbergs hamn
2020:82	Abilds kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:83	Asige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:84	Efra kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:85	Årstads kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:86	VA Tönnersjö-Perstorp. Ark utr.

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE